

Nargiza SAIDBOYEVA,
O'zDSMI San'at nazariyasi va tarixi:
kinoshunoslik mutaxassisligi
magistranti

KINOSHUNOS KADRLAR TAYYORLASH MASALASI

Annotatsiya. Maqolada o'zbek kinoshunosligining yetakchi namoyandalaridan biri Xanjara Abulqosimovaning soha uchun yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashdagi beqiyos xizmatlari tahlil qilingan. Shuningdek, olimaning fundamental ilmiy asarlari, darslik va o'quv qo'llanmalarining bugungi kun o'zbek kinoshunosligi va ta'lim tizimidagi ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: kinoshunoslik, milliy kino, pedagogik faoliyat, kino tanqidchiligi, san'atshunoslik, oliy ta'lim, kino tarixi, kino nazariyasi.

Аннотация. В статье анализируется неоценимый вклад одного из ведущих представителей узбекского киноведения Ханджары Абулкасимовой в подготовку высококвалифицированных специалистов для отрасли. Особое внимание уделяется её научно-педагогической деятельности, а также значению фундаментальных научных трудов, учебников и учебно-методических пособий учёного в развитии современного узбекского киноведения и системы высшего образования. На основе анализа научного наследия исследователя раскрывается её роль в формировании национальной школы киноведения и совершенствовании профессионального образования в сфере киноискусства.

Ключевые слова: киноведение, национальное кино, педагогическая деятельность, кинокритика, искусствоведение, высшее образование, история кино, теория кино.

Abstract. This article analyzes the outstanding contribution of Khanjara Abulqosimova, one of the leading representatives of Uzbek film studies, to the training of highly qualified specialists in the field. Particular attention is given to her academic and pedagogical activities, as well as to the significance of her fundamental scholarly works, textbooks, and teaching materials for the development of contemporary Uzbek film studies and the higher education system. Through an examination of her scientific legacy, the article highlights her role in shaping the national school of film studies and advancing professional education in the field of cinema.

Keywords: film studies, national cinema, pedagogical activity, film criticism, art studies, higher education, film history, film theory.

Kinematografning paydo bo'lishi hamda rivojlanishi jarayonida ko'ngilochar tomoshadan san'at turiga aylangunga qadar bir qancha bosqichlarni boshidan kechirdi. Ammo bugungi kunga kelib kino san'ati yana-da rivojlanishi kerakligini soha mutaxassislari hamda tomoshabinlar yaxshi anglaydi. Sababi, bu san'at turining texnik jihati kuchaygani sari inson ongiga ta'sir qiluvchi ruhiy omillar va ularning ifoda vositalari susayib bormoqda.

Masalan, ssenariy, ya'ni kinodramaturgiya sohasi sustlashib, undan mazmun, mohiyat to-bora uzoqlashib, voqealar tizimi kompozitsiya nuqtai nazaridan voqea qayerda boshlanib, kulminatsiya va yechimi qayerda tugagani no-anig bo'lib bormoqda. Qisqasi, kinossenariyga kompozitsiya elementlariga amal qilingani sezilmaydi. Fikrimizcha, tasvir tomoshaviyligini hamda badiiyligini yo'qotmasligi uchun film dunyoga kelishidan avval kinoshunoslar tomo-

nidan ssenariy baholanishi va tavsiyalanishi lozim.

O'zbek kinosida hali tilga olinmagan, ekran yuzini ko'rmagan mavzular ko'p. Vaqt va moliyaviy masalalar ham talaygina. Hozir shiddat bilan o'tayotgan davrda sifatli va salmoqli filmlar ishlab chiqarishning o'zi muammo. Bu sababni bahona qilib kinoni san'atdan sanoat darajasiga aylantirib qo'ymaslik lozim. Shunday bo'lsa ham rejissyorning o'z fikri, odamlarga aytadigan gapi, qiynaydigan dardi bo'lishi kerak. San'at oliygohlarini har yili rejissura, dramaturgiya kabi turli yo'nalishlarda bir qancha kadrlar bitirib chiqishadi, ammo ularning ko'pi o'z yo'lini topa olishmaydi. Sohoni rivojlantirishni istagan ijodkor bunga befarq qaray olmaydi. Har qanday mehnat sarobga aylanmasligi uchun kinoshunosning o'rnini chuqur anglash, ular bilan hamfikrlikda ishlanishi kerak.

Bugungi jarayonda o'zbek kino san'atida "kino tanqidchi" degan tushuncha biroz begona va tushunarsizdir. Bu soha vakillarini ijodkorlar tan olishni xohlashmaganidan keyin (albatta, har kim o'z mehnatini qadrsizlanishini xohlamaydi), tomoshabindan nimani ham kutish mumkin?! Jahon kino bozorida kino tanqidchilarning o'rnini nihoyatda katta, shu sababli ham film haqidagi tahliliy biror maqola o'qilganda, "Kino tanqidchilar tomonidan e'tirof etildi" degan jumlagacha doim duch kelinadi.

Ba'zi o'zbek rejissyorlari shunday maqtanadiki, "Bizga sharoit yaratib berilganidan xursandmiz, sizlar film mohiyatini tushunmabsizlar..." deyishdan nariga o'tisholmaydi. Televideniya e'firiga uzatiladigan filmlarni ham saralashda asosan, dialog va nomaqbul sahnalarga e'tibor qaratiladi xolos. Shu o'rinda aytmoqchimizki, televideniya ham kino tanqidchining o'z o'rnini bo'lishi zarur. Hatto, yopiq yoki ochiq premyeralarda ham ularning o'rniga ommaviy axborot vositalari muharrirlari, jurnalistlar, bloggerlar, kino san'atidan yiroqda bo'lgan kishilar o'z munosabatlarini bildiradilar, ya'ni qarsakbozliklar bilan ijodkorni xursand qilishadi. "Yaxshi" va "yomon" hamda umumiy gaplar bilan cheklanishadi. To'g'ri, har qanday mehnat olqishlashga haqli, har qanday filmning ortida jamoaning mehnati, sarflagan vaqti, mablag'i, qiyinchiliklari mavjud. Ammo milliy kinematografiya rivojlanishi, uni jahon prokatiga olib chiqish uchun ularning o'zi kamlik qiladi, albatta.

Haqiqiy ijodkor ijod yo'lida tinmay izlanishda bezovta bo'lib, orom bilmay yashaydi. Haqiqiy kinoasara, tomoshabinning didi, ma'naviyatini

yuksaltirishi bilan alohida ahamiyatga ega. Shu ma'noda tomoshabinning ortidan ergashadigan emas, aksincha uni ergashtiradigan filmlar yaratish kino amaliyotchilar zimmasidagi muhim vazifalardan hisoblanadi.

Bugun xususiy kinostudiyalar tomonidan ishlanayotgan filmlarni ku-zatarkanmiz, amerikalik mashhur kinomagnat, "Columbia Pictures Corporation" prezidenti Harri Konning quyidagi so'zlari allaqachon kinobiznes vakillarining hayotiy shioriga aylanganiga amin bo'lamiz: "Olomonga o'zi xohlagan narsani bering, shunda u yopirilib kelaveradi". Ammo haqiqiy kinoasara insonni ma'naviyatiga, millat mafkurasiga, o'zligini topishga ijobiy xizmat qilishi lozim. Shubhasiz, bunday filmlarda qahramon xarakteri birlamchi bo'ladi. Negaki, uni maqsadi sari undaydigan ma'naviy kuchi uning xarakteridir. Rossiya kinorejissyori Leonid Trauberg shunday fikr bildirganki, natijada kinoning har qanday janriga tegishli bo'lgan xulosaga kelinadi. "Xarakterning kuchi shundaki, xarakter – bajarish mumkin bo'lmagan ishni ham qoyilmaqom qilib bajara oladi" [6].

Mustaqillik yillarida milliy madaniyat va san'at sohasi uchun yuqori malakali, davr talablariga javob bera oladigan kadrlar tayyorlash masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Zero, har qanday milliy kinosanoat va televideniyaning taraqqiyoti bevosita uning nazariy asoslarini yaratuvchi hamda tahlil qiluvchi mutaxassislar saviyasiga bog'liqdir. O'zbekistonda professional kino san'ati va professional kinoshunosligi ilmining shakllanishi hamda rivojlanishi bevosita professor Xanjara Abulqosimovanning ilmiy-pedagogik faoliyati bilan chambarchas bog'liq.

Xanjara Abulqosimova o'zining ko'p yillik pedagogik faoliyatida bo'lajak mutaxassislarga ekran san'atining tabiati, uning ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy-estetika funksiyalarini teran anglashni o'rgatib keldi. Olimaning ilmiy-pedagogik faoliyatida talabalarda "ekran tafakkuri"ni shakllantirish markaziy o'rinni egallaydi. Olima kadrlarni tayyorlashda faqatgina tarixiy faktlarni yodlatish bilan cheklanmay, ularda quyidagi fundamental ko'nikmalarni rivojlantirishga e'tibor qaratgan:

1. Filmning kompozitsiyasi, syujet chiziqlari va qahramonlar xarakterining ochilish dinamikasini tizimli o'rganish.
2. Milliy kinematografiya namunalarini tahlil qilish orqali xalqning ruhiyati, mentalitet xarakteri va ijtimoiy muammolarini ekran tilida kashf etish.
3. Kontentning texnik jihatlaridan tashqari,

M.Mirzamuhammedova, J.Teshaboyev, X.Abulqosimova, S.Xaytmatova, N.Karimova (2008-yil).

uning g'oyaviy-ma'naviy yuki va tomoshabin tarbiyasidagi roliga urg'u berish.

Ushbu prinsiplar bugungi kunda san'atshunoslik oliy ta'lim muassasalarida zamonaviy televizion va internet-media uchun kadrlar yetishtirishda konseptual asos bo'lib xizmat qiladi.

Olima uzoq yillar davomida san'at oliygohlarida dars berib, yuzlab shogirdlarni tarbiyaladi. Uning darslari faqat nazariya emas, balki jonli muloqot va san'atga muhabbat darsi edi. Bugungi kunda o'zbek kinoshunosligida o'z o'rniga ega bo'lgan uning hamkasblari Sabohat Xaytmatova, Nigora Karimova, shogirdlaridan Xafiza Niyozova kabi ko'plab olimlar Xanjara Nosirovna barpo qilgan ilmni, uning tadqiqotlari natijasida olingan tajribalarni yangi kadrlarga, yosh tadqiqotchilarga, ijodkorlarga munosib taqdim qilishmoqda. O'zbek kinoshunosligida tahliliy va tanqidiy yondashuvlar X.Abulqosimova tomonidan poydevor qilib qo'yilgan bo'lsa, S.Xaytmatova o'zining "Kino tanqidi va tahlili" (2019) asarida ushbu an'analarni zamonaviy pedagogik va ilmiy metodlar bilan boyitgan.

Bugungi kunda o'zbek kinosi yangi izlanishlar va texnik imkoniyatlar davriga kirdi. Biroq, ekranlarda chiroyli tasvirlar ko'paysa-da, milliy kinoshunoslikda chuqur tahlil va nazariy asoslarga bo'lgan ehtiyoj har qachongidan ham yuqori. Shu ma'noda, birinchi o'zbek kinoshunos olimaning ilmiy merosi, xususan, uning «Кино и художественная культура» Узбекистана ("O'zbekistonda

kino va badiiy madaniyat") monografiyasi hali ham o'z dolzarbligini yo'qotgani yo'q. U o'z asarida kinoni shunchaki ko'ngilochar vosita emas, balki badiiy madaniyatning sintezi sifatida talqin qiladi.

Xanjara Abulqosimova nafaqat fundamental nazariyotchi, balki o'zbek kinoshunosligi tarixida o'z izini qoldirgan yirik pedagog hamdir. Uning pedagogik faoliyati San'atshunoslik ilmiy tadqiqot instituti bilan chambarchas bog'liq. Olima ko'p yillar davomida nafaqat talabalarga bilim berdi, balki o'zbek kinosining bugungi kundagi qiyofasini belgilab bergan bir qator mutaxassislarni tarbiyaladi.

Bugungi shiddatli davrda kino san'ati biroz ortda qolayotgandek nazarimizda. Albatta, asosan insta-seriallar ishlab chiqilmoqda. Ammo badiiy yaxlitligi butun bo'lgan kinoasarlarning sanoqlidir. "Voqealarning qismlari shunday joylashtirilishi zarurki, biron qism almashtirilganda yo olib tashlanganda yaxlit narsa o'zgarib kechin, yo harakatga kelsin, chunki mavjudligi yo mavjud emasligi sezilmayotgan narsa butunning uzviy qismi bo'la olmaydi" [4].

Xanjara Abulqosimova ilmining o'ziga xosligi – bu milliy kino san'atiga shunchaki tomosha obyekti emas, balki chuqur falsafiy va ijtimoiy hodisa sifatida yondashishdir. Uning shogirdlari bugungi kunda nafaqat ilmiy-pedagogik sohada, balki amaliy kino jarayonlarida, kinofestivallarda va xalqaro loyihalarda ham ushbu an'analarni munosib davom ettirib kelmoqdalar.

Bugungi kunda “milliy content” yaratish haqida ko'p gapiriladi. Xanjara Nosirovnaning ushbu yondashuvi bugungi yosh rejissyorlar uchun muhim darsdir: haqiqiy milliy kino – bu faqat milliy liboslar emas, balki milliy ruh va falsafadir. Uning qarashlariga ko'ra, kinoshunos rejissyorni jazolovchi emas, balki uning ichki olamini tushunib, uni jamoatchilikka ochib beruvchi ko'priki bo'lishi kerak.

Bugungi kunda ham yosh kinoshunoslar orasida olimaga xos bo'lgan o'sha “professional fidoyilik” hamda iste'dodlarni tushunish qobiliyati yetishmayotgandek tuyuladi. Olimaning tadqiqotlari bizni tanqid qilishda adolatli bo'lishga va yangilikdan qo'rqqanlikka o'rgatadi.

Olimaning izlanishlari hamda tajribalari natijasida yozilgan nazariy asarlari, xususan, «Кино и художественная культура Узбекистана» monografiyasi o'zbek tiliga tarjima qilinishi shart. Chunki o'zbek tilida professional kinoshunoslikka doir ilmiy adabiyotlar sanoqlidir. Bu nazariy bo'shliqni to'ldirish lozim. Bundan tashqari, yangi avlod o'zbek kinosi qanday poydevorda qurilganini

bilishi kerak. Xanjara Nosirovna orzu qilgan va himoya qilgan o'zbek kinosi – bu nafaqat o'tmish, balki biz intilayotgan yuksak san'atdir. Uning «Кино и художественная культура Узбекистана» asarini o'zbek tiliga o'girish va nashr etish, nafaqat olim ayol xotirasiga hurmat, balki milliy kinoshunosligimiz rivoji uchun tashlangan katta qadam bo'ladi.

Xanjara Abulqosimova o'zbek kinoshunosligi tarixida o'chmas iz qoldirdi. U nafaqat olim, balki milliy g'ururga ega bo'lgan, o'z millatining san'atini dunyoga tanitishni orzu qilgan fidoyi inson edi. Uning pokiza xotirasi hamkasblari, do'stlari va shogirdlarining qalbida abadiy yashaydi.

Olimaning ilmiy merosini asrab-avaylash, uning rus tilidagi asarlarini o'zbek tiliga o'girish va kelajak avlodga yetkazish – bugungi kinoshunoslarning sharaflari burchidir. Xanjara Abulqosimovaning nomi o'zbek kinosining har bir kadrida, har bir muvaffaqiyatida yashashda davom etadi. Bunday insonlar nafaqat o'z sohasining ustasi, balki yoshlar uchun haqiqiy ma'naviy ustoz hamdir” [7].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abulqosimova X. Kino san'ati asoslari. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2009. – 100 b.
2. Абул-Касимова Х., Тешабаев Д., Мирзамухамедова М. Кино Узбекистана. – Ташкент: Издательство литературы и искусства имени Гафура Гуляма, 1985. – 288 б.
3. Абул-Касимова Х. Кино и художественная культура Узбекистана. – Ташкент: Фан, 1991. – 148 б.
4. Аристотел. Поэтика. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018. – 96 b.
5. Каримова Н. Игровой кинематограф Узбекистана: — Ташкент: Санъат, 2015. – 216 с.
6. Saidboyeva N. Zamonaviy o'zbek kinokomediylarida xarakter masalasi // O'zbekiston olimlari va yoshlarning innovatsion ilmiy-amaliy tadqiqotlari mavzusidagi konferensiya materiallari. – №29. – 30.06. 2021.
7. Xaytmatova S., Saidboyeva N. // O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti xabarlar jurnali. – No1. – 2026.